

ons Jongelingsblad zoo scherp den minister heeft bestreden. Van rechtsverkrachting is m.i. geen sprake. Doch ik wil een andere opmerking maken. Er wordt van meer dan een zijde sterk aangedrongen op hoogere belasting van de goederen in de doode hand. M.i. terecht! Maar waar deze aandrang vooral geoefend wordt van een kant, waar de naam Rome reeds een rilling door het bloed jaagt, mag wel de vraag gedaan, of men niet vergeet, dat dan ook aangepakt worden de rijke kerken en pastoriegoederen, die vooral in het Noorden vele hervormde gemeenten tot kapitalisten maken.

K. D.

WIJSBEGEERTE.

In de school der wijsbegeerte.

Hegel en het Christendom.

Het is geen luichelachtig lukken voor hare majesteit „de publieke opinie“, wanneer Hegel het christendom het non plus ultra van alle godsdiensten noemt.

Hij meent werkelijk, dat het christendom harmonieert (als sluitstuk) met zijn wijsgeerig systeem, en dat zijn systeem past (als commentaar) bij het christendom.

Er is geen sprake van eenig valsch bedoelen. Hegel gelooft beslist, dat niemand het christendom zoo goed heeft begrepen, en ook, dat geen mensch het zoovele en gewichtige diensten heeft bewezen, als hij!

Op de oogenschijnlijke verwantschap tusschen Hegelarij en christendom hebben we reeds bij een enkel punt de aandacht gevestigd.

Hegel voelde zich „thuis“ in het christendom, omdat het God leert kennen als den Onzienlijke, den Geest, en omdat het de geestelijke dingen niet slechts stelt in een (zekere) antithese met het natuurlijke, maar ook als ontwikkelingseindpunt van het natuurlijke.

Maar nog meer is Hegel onder bekoring van het traditioneele christendom door zijn Drie-eenheids-leer.

Zeker, ook bij Perzen, Egyptenaars, Grieken, vinden we sporen van de Drie-eenheidsgedachte, maar in de christelijke kerk is deze waarheid bewust gegroepen, in dogma-vorm gekristalliseerd, en als fundamenteel beginsel beleden.

Gelijk het christendom staat of valt met de Drie-eenheidsleer, zoo ook (naar de meening van den architect!) Hegel's systeem.

We hebben reeds gezien, dat de drie-slag (stelling, tegenstelling, samenstelling) bij Hegel het bewegingsprincipe van de ontwikkeling is.

Maar kijk nu eens, hoe deze denk-kunstenaar de zeer intieme geloofswaarheid van het christendom exploiteert (zeg maar: prostituteert) voor zijn godsdienstfilosofie.

Hij doet het op zoo'n manier, dat voor de „wijzen en verstandigen“ de „redelijke godsdienst“ geheel in redelijkheid opgaat en het verstand voor den kruisdood bewaard wordt.

God is, zoo redeneert hij, naar zijn wezen geest, maar het wezen van den geest is denken. Denken is onderscheiden. Wie zichzelf denkt, onderscheidt zichzelf van iets anders. Dit andere, waarvan (van wien) God zich, denkend, onderscheidt, is de Zoon, het Woord, de Logos. En de zichzelf onderscheidende is de Vader, het op-zich-zelf-zijn. Uit het anders-zijn in den Zoon keert de Vader terug tot zichzelf door den Heiligen Geest, dewelke is de hand der liefde.

Behalve deze onderscheiding naar binnen (de Gereformeerden zeggen: in de oeconomie of huishouding, van het goddelijke Wezen), is er ook een onderscheiding naar buiten, in de openbaring Gods.

De Vader denkt zichzelf en dit gedachtenbeeld van God-zelf is de Zoon. Maar zoodra Gods gedachte-van-zichzelf zelfstandigheid aanneemt, ontstaat de „wereld“ (hetgeen de bijbel „schepping“ noemt).

Het ontstaan van de wereld is dus bij Hegel niet het product van een vrij-machtige wilsvaard, maar het resultaat van een „proces“ in God. Door het proces in God, ontstaat de wereld buiten God.

Van de natuur met hare vaste ordeningen en wetten kan men nog niet ten volle zeggen, dat ze van God afgescheiden is, maar wel van den menschelijken geest, die zich denkend ontwikkeld heeft tot vrijheid.

Wij weten reeds, dat Hegel dit denkproces van den menschelijken geest, waardoor deze zich (in ik-bewustzijn) losmaakte van den Al-Geest, de zondeval genoemd wordt, en ook, dat hij, — op dezelfde manier de bijbelsche woord-beelding gebruikend (zeg „ernst“ misbruikend), — den terugkeer uit het voor-zich-zijn des menschen tot het zijn in den universeelen Geest, de verzoening belooft te noemen.

Nu gaat Hegel verder, in de mysterie-taal der christelijke religie, zijn godsdienstfilosofie uit te werken.

De persoon, in wien de verzoening (bewustwording van de eenheid tusschen God en mensch) tot stand komt, is Christus. In Christus wordt het mystieke geheim van de onbegrepen (en in zekeren zin verloren) eenheid tusschen God en

mensch opnieuw openbaar. Ja, in Christus is zij, voor het eerst en het best, tot werkelijkheid geworden. Wanneer Christus zich noemt den een-geboren Zoon van God, is dit niet alleen een doorstralen van zijn bewustzijn, kind van God te wezen, maar ook een wezenlijk tegenwoordig en bewust-zijn van God in Hem, zoodat in Christus het goddelijke en menschelijke identisch (hetzelfde) zijn geworden.

Wanneer Hegel spreekt van Christus als den Godmensch, bedoelt hij dus heel iets anders dan de christelijke kerk, namelijk niet den Christus in wien de goddelijke en menschelijke natuur persoonlijk vereenigd zijn (onvermengd en onveranderd, ongedeeld en ongescheiden, om met Chalcidon te spreken), maar een Christus in wien de mensch God wordt, doordat God in hem mensch wordt.

Voor ieder mensch is dit de weg der verzoening.

Verlossing is bewustwording tot god-menschelijkheid.

Aan den persoon, en de door Christus verkondigde, waarheid moet de mensch zichzelf opheffen tot het weten: mijn geest is Gods Geest.

En wat voor beteekenis hecht onze denk-postel nu aan de groote centraal-wonderen, zonder welke de christen zijn verlossing een hersenschim acht, namelijk het kruissterven, de opstanding, de hemelvaart, de Pinksteruitstorting?

Hegel zegt: Door zijn antithese met de natuurlijke wereld, wekte Christus vijandschap. De ontkenning der boosheid brengt hem aan het kruis.

Door dit sterven van Christus grijpt er in het bewustzijn (ja, dat is de groote poort des hemels: het bewust-zijn!) der discipelen een ommekeer plaats. Zij verliezen Christus als mensch-die-bij-hen-was, als historische verschijning, en vinden Hem terug vergeestelijkt, en vergoddelijkt, dat is als religieuze verschijning. Opstanding en hemelvaart beteekenen, dat de particuliere Christus (behoorende tot den discipelenkring) de universele Christus wordt, de Wereld-verlosser.

* *

Op het rijk van den Zoon volgt het rijk van den Geest.

In het wezen Gods is de Geest de wederkeering Gods door den Zoon tot zichzelf.

Dit goddelijk proces van wederkeering en bewustwording heeft nu óók (of moeten we zeggen: eigenlijk?) plaats in den menschelijken geest. De mensch, die in Christus (of in wien Christus) de verzoening doorleeft, wordt zich zijn eenheid met God bewust. Dit mystieke bewustzijn is de Heilige Geest, de Trooster, die in ons roept (ons leert roepen): Abba, Vader! Wie dezen Geest heeft, heeft het eeuwige leven en de gemeenschap met al het levende, dus ook met alle menschen.

De lezer voelt het fijne (en toch reusachtige) verschil met onze christelijke waarheidsofpvatting!

Bij Hegel is er geen sprake van een openbaring Gods aan den mensch, door objectieve heilsfeiten, gebeurtenissen-in-den-tijd, maar in den mensch, door de bewustwording Gods tot zelf-bewustzijn. De christelijke dogmata, die op de groote heilsfeiten gebaseerd zijn, worden door Hegel verrédelijkt tot wijsgeerige waarheden. Hegel distilleert uit de dogma's het zout der redelijkheid en laat het andere (de voorwerpelijke, historische, waarheid) verdampen in de sfeer der symboliek. Dit is de beroemde feiten-verdamping, waarover ook in ons land, nog niet heel lang geleden, ernstige persdiscussies gevoerd werden.

Maar laat ons verder de wonderbaarlijke verfilosofieering van de christelijke religie in oogenschouw nemen.

Het rijk van den Heiligen Geest openbaart zich in de kerk, omdat in de kerk verwerelijkt wordt het samenstellende (synthetische) streven van den Geest, zoowel in de verhouding van de menschen onderling als in de verhouding van de menschen gezamenlijk tegenover God. De kerk wekt en sterkt het bewustzijn van de (mystieke) eenheid van den menschelijken (persoonlijken) geest met den goddelijken (absoluten) Geest. De kerk is de groote Opvoedster tot ware mystiek (gevoel en beoefening van verborgen gemeenschap met God).

Uit dezezelfde oorzaak prijst Hegel den eeredienst (cultus) der kerk als opvoedingsinstrument aan. Voor hem is de liturgie: vorm geven aan het leven en leven aan den vorm. Ze is niet een besef, maar een daad, een streven naar de zekerheid van de genade Gods; een mystiek zich met God vereenigen, zoodat de mensch zich in God, en God in hem, weet. Dit weten grondt zich niet op den papieren, objectieven, bijbel, maar op 't doorwerkend getuigenis van Christus, en de kerk levert dit getuigenis, in gemeenschapsgevoel met de komende geslachten, over aan hare kinderen, die zij laat doopen, ten teken van de mystieke verzoening, en van het in-geordend (in-geboren) zijn in het rijk Gods.

Zelf geniet de kerk aan het avondmaal de geestelijke eenheid (unio mystica) met Christus, en (dóór hem) met God.

Uitwendig heeft de kerk een taak tegenover de wereld, namelijk haar te vergeestelijken en ze op te heffen tot haar eigen hoogte.

Hegel grijpt, en étalleert, hier een echt christelijke (men zou kunnen zeggen: gereformeerde) gedachte. De kerk mag zich niet ascetisch afscheiden uit de wereld; evenmin mag ze, op de manier van Rome, den baas spelen over de wereld. Zij moet, met de in haar gewordene geestelijke kracht, de wereld doordringen, het zout der aarde wezen.

Te dien einde pleit Hegel voor een hecht verband tusschen staat en kerk, aangezien de staat dezelfde taak heeft ten aanzien van de moraal, als aan de kerk is toevertrouwd ten opzichte van de religie. Hegel leert (en ook hier schiet zijn pijl raak), dat, voor heider bloei, beider vrijheid noodzakelijk is. Wanneer de religie in haar vrije ontwikkeling door vreemde overheersching (b.v. door de politieke tirannie) gehinderd wordt, zal ook de staat ontfaarden tot onvruchtbaarheid en slavernij. De vrije staat bloeit slechts op den bodem der vrije religie, de vrije religie in de sfeer van vrije staatsinrichting.

De christelijke religie (in haar protestantschen vorm) verdient dus ook daarom den palm der eminentie, omdat zij de religie van de ware, persoonlijke, vrijheid is, de predikster en handhaafster van de vrijheid van het geweten!

B. W.

LITERATUUR EN KUNST.

Marcellus Emants. †

Enkele dagen geleden brachten ons de kranten het overlijdensbericht van Marcellus Emants, een bekende persoonlijkheid op het terrein der literaire kunst. Oud reeds — een verre zeventiger — en zwaar ziek, was hij voor eenige jaren buitenslands gegaan, om daar genezing te zoeken; maar hij vond die niet. De berichten werden steeds ongunstiger en de hoop op terugkeer steeds minder, tot vorige week het einde kwam.

Emants was onder de moderne kunstenaars de eenzame; hij behoorde tot een anderen tijd, ook tot een andere richting dan de tegenwoordige. Tot de tachtigers stond hij in geen ander verband, dan dat hij hun voorlooper was, die mee den weg hun haande in z'n tijdschrift „de Banier“, maar in de tachtigers-beweging ging hij niet mee, ofschoon de jongeren hem graag als een der hannelen beschouwden. En door z'n groot fortuin, dat hem tot een leven naar eigen verkiezing in staat stelde, stond hij ook eenigszins buiten een bepaald milieu. Daarbij maakte hem de omstandigheid, dat hij niets konde van den strijd om het bestaan, ook anders dan de overigen; enerzijds een voordeel, wijl hij nimmer iets behoefde te doen gedreven meer door geldzorg dan door inspiratie, maar aan den anderen kant toch een nadeel, omdat de aanraking met het gewone leven ook den kunstenaar frisch houden moet. Ten slotte was hij een eenzame ook door z'n karakter, dat hem, terughoudend, in zichzelf gekeerd mensch, verwijderd hield van anderen.

Zoo is Emants geweest de eenzame.

Afzonderlijk staat hij ook in z'n werk zelf omdat hij nog was een der allerlaaste vertegenwoordigers van 't naturalisme in de letterkunde, van de objectieve waarneming en reproductie van 't levensgebeuren. Eerder al handelde ik in ons blad over dit naturalisme, zooals het gekomen in den greep der tachtigers-individualiteit, geworden is tot realisme, tot realistisch zelfs en tot allerlei andere subjectiviteit. Niet alzo bij Emants. Hij is gebleven, die hij was, de naturalist, die beschreef wat hij zag en zooals hij het zag, en daarbij de verantwoordelijkheid voor platitude of verhevenheid van de beschreven personen of toestanden legde op de menschen of den tijd zelf, niet wilde gedragen zien door hem, die het publiek den spiegel voorhoudt. Daarom is er bij Emants geen tendenz, maar ook geen moraal, geen mooimakerij, maar ook geen vernijden van gevoeligheden.

Dit naturalisme, vereenigd met twee in hem zeer sterke eigenschappen van tachtigers-karakter, de psychologische analyse en het pessimisme, kenmerkt Emants, maar maakt zijn werk tegelijk somber, zwart, pijnlijk-hard.

Scherp-critisch waarnemer als hij is, en zonder eenige consideratie, geeft de rauwe waarheid en werkelijkheid te zien, werkelijkheid dus, maar huiveringwekkend door het cynische en bittere. Levensdesillusie, ijzig-koude bitterheid, die alle levenszoet vergalt, nacht-zwart scepticisme, waaruit alle levenslicht is geluscht, sissende boon, die alle levenswarmte versterven doet, dat alles is de doorgaande mentaliteit van Emants' werk, van zijn romans zoowel als z'n toneelstukken en gedichten. Z'n zielsontleding, uiterst scherp, is vivisectie: koud en hard, omdat er geen tegemoetkoming is aan levensgevoel; zonder troost, omdat er geen hoop is, wrang en wreed, omdat aan de mogelijkheid van pijn niet wordt gedacht.

Zoo is Emants — en zoo staat hij vlakaf tegenover de christelijke levens- en wereldbeschouwing. Want deze wenscht zich te richten naar het voorbeeld van den goeden Herder, die niet het verloren ontleedt en in al z'n gruwelijkheid doet zien, maar het zoekt, om te redden, te reünigen, die niet met hoonend cynisme, doch met liefdevol erbarmen

komt, niet
tend me
Emants
leven, z
heden, z
stem, w
ideaal. N
van het
heid, dan
filosofie,
perus, m
diep, zoo
woorden
de char
heidszeg
Babylonis
een waar
Emants p
nadere o
Beiden
levensdu
genade d
hun indiv
zegt Que
veel mee
dwoepte
romans v
schriften;
tooveren
teller sch
vordriet,
heid. Het
is geen a
Ze stan
het leven
dan de
ontfermen
chologisch
stelling v
gaan heid
z'n leven
ellende, v
stelling -
de hoogte,
nog groot
Is da
ging zich
perus. E
en ellend
leven als
er nu e
als gewoo
beeld, dat
kelijkheid
sequenties
Maar z
schuld lig
ilteit juist
is de prac
tus heeft
zij het als
nen ze o
andere ov
zijds nim
tusschen v
erkenning
stijlwarmte
en veelzija
bij hem a
these, was
hen en o

De thetische

we
da
pr
an
zie
th
vo

In de tv
antithetisch
tijd komt i
nen.

De predi
als vanzel
den Mohan
diking we
tegenover c
zijn Mohan
keus: „Chr

De